

Саприкіна Н. В.
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ЕКОНОМІЧНИЙ КОНЦЕПТ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується економічна сутність держави у сучасних умовах через з'ясування зміни її завдань та функцій у контексті фундаментальних зрушень, що відбулися у системі суспільно-економічних відносин.

Ключові слова: держава, глобалізація, інновації, національна інноваційна система, громадянське суспільство.

Незаперечною істиною на сьогоднішній день у економічній науці є той факт, що держава відіграє надзвичайно важливу роль у суспільно-економічному житті будь-якої країни, незалежно від національної економічної моделі, яка склалася історично, і на будь-якому етапі розвитку країни. Серед різних шкіл економічної теорії можна знайти відмінності лише щодо діапазону конкретних дій, меж втручання держави, однак не піддається сумніву необхідність державної присутності у господарському житті країни, тобто держава є обов'язковим елементом національної економічної системи.

Проте економічна система за своєю суттю є живим динамічним організмом, мінливим та іноді досить непередбачуваним, що вимагає від учасників господарського процесу значного рівня адаптивності та гнучкості. Причому їхня адаптивність та гнучкість є умовою ефективності та й загалом виживання не лише для самих суб'єктів, а й для усєї економічної системи в цілому.

Одиницями, які функціонують у ринковій економіці (а саме ця модель є об'єктом уваги даної статті) на рівні національного господарства, є індивіди, домогосподарства, фірми та держава. І якщо поведінка перших трьох у ринковій конкурентній економіці є за визначенням досить гнучкою, то держава переважно і небезпідставно розглядається як достатньо інертний, неповороткий, принаймні у короткостроковому періоді, суб'єкт із значним бюрократичним апаратом, що, відповідно, знижує його ефективність, і підштовхує багатьох економістів до висновку, що чим менше державного втручання в економіку, тим краще. І, оскільки зовсім без державної присутності в економіці неможливо, економічною наукою окреслюється ряд конкретних сфер, куди може бути допущено державу.

Традиційно з періоду становлення держави як суспільно-політичного інституту сукупність її функцій зводилася, як правило, до збору податків, оборони власної території та її населення, правосуддя, а також надання окремих благ спільного користування. Переважно саме такий набір завдань держави зберігається з античних цивілізацій Греції та Риму аж до кейнсіанського прориву в економічній теорії у 30-х роках ХХ століття (невелика перерва у такому баченні державних функцій у економіці спостерігалася у ХVІІ столітті, яке характеризувалося особливою увагою, що надавалася зв'язкам між державою і економікою меркантилістами).

У ході свого розвитку економічні системи усіх країн зазнали кардинальних змін, які відбувалися у відповідь на ті виклики та проблеми, перед якими періодично опинялося кожне господарство. З ХХ століття і по сьогодні спостерігається

надзвичайне розширення державної присутності у суспільному житті та економіці, що викликало необхідність пильного спостереження та дослідження держави та її функцій. Завданням даної статі є (1) показати критичні зміни, які відбулися саме у принципах поведінки держави як суб'єкта господарських відносин; (2) з'ясувати, наскільки поведінка держави залежить від траєкторії руху економічної системи і наскільки держава здатна сама визначати і коригувати рух за цією траєкторією.

Завданню дослідження ролі держави в економіці присвячено величезний масив наукової літератури. Причому найдавніші джерела знаходимо ще в античності і не лише у Західній Європі, але й на Давньому Сході. Пояснюється це тим, що вже на ранніх етапах розвитку давніх суспільств держава була активним учасником суспільних відносин. Як свідчить історична наука, перші держави утворились наприкінці IV – початку III тисячоліття до нашої ери на берегах Нілу, в долині Тигру і Євфрату, пізніше – в Індії, Китаї, у VIII – VI столітті – у Стародавній Греції [2, с. 27]. Тому очевидно, що усі спроби дослідження суспільства давніми філософами ще задовго до появи економічної науки як специфічного напрямку супроводжувалися аналізом ролі та місця держави в системі суспільних відносин, зокрема й економічних. Загалом, дати стислий перелік авторів, які так чи інакше досліджували проблеми держави та її поведінки, її функцій у економіці, навряд чи можливо, оскільки тією чи іншою мірою питання відносин держави з іншими суб'єктами господарювання, питання державного макрорегулювання розглядається практично усіма без винятку ученими, навіть найбільш ліберального, з точки зору участі держави у економіці, напрямку.

Цікаво, що у суто економічних наукових джерелах, як не дивно, але важко знайти визначення поняття “держава” як таке, що відображає сутність даної категорії. У переважній більшості випадків зустрічаємо пояснення сутності держави через з'ясування того, для чого вона існує, якими ознаками характеризується, які функції виконує, якими інституціями представлена, які завдання вирішує з точки зору впливу на економічну систему, наприклад, управління податковою системою, державними видатками, регулювання підприємницької діяльності, коригування недоліків ринку тощо. Таку ж думку знаходимо зокрема у Е. Б. Аткинсона і Дж. Ю. Стігліца, багаторічних дослідників державного сектору в економіці, які зазначають, що “дослідження держави має у соціальних науках давню історію. Звичайно, порівняно із тим центральним місцем, яке відводили цьому предмету політичні теоретики, філософи і соціологи, вклад сучасних економістів помітно більш обмежений” [1, с. 400]. І навіть за такого розуміння у їх працях пряме означення держави відсутнє. Як правило, поняття “держава” ототожнюється із поняттям “уряд”; такий підхід, загалом, є спільним для більшості сучасних праць макроекономічного напрямку. Навряд чи це можна оцінювати як дійсну проблему, проте, з нашої точки зору, такий підхід породжує певні методологічні обмеження та ускладнення. У даному випадку ми стикаємося не із, за Оккамом, “примноженням зайвих сутностей”, а, навпаки, з відходом від розуміння глибинної сутності самого предмета дослідження. На наш погляд, чітке розуміння того, чим за своєю суттю є держава, уможливило б чіткіше розуміння її місця і ролі у складі суспільно-економічної системи, що у сучасних умовах набуває особливого значення.

Характерною ознакою сучасної економічної науки є її рух у бік

міждисциплінарних досліджень. Тому сьогодні для того, щоб спробувати сформулювати визначення держави, прийнятне для сучасної економічної теорії, неможливо обійтися без джерел з інших галузей суспільних наук, найбільш релевантними з яких є філософія, політологія, соціологія, кожна з яких по-своєму підходить до розуміння даної категорії, розкриваючи певний специфічний її аспект. Так, у філософії розуміння держави розкривається у працях античних мислителів (Платон, Аристотель, Цицерон) через пошуки ідеальної держави як форми людського співіснування чи як середовище, у якому людина знаходить умови існування та задоволення власних потреб. Політологія розглядає державу як універсальний політичний інститут, що здійснює владу в інтересах людей, які мешкають на даній території, і регулює їх взаємовідносини за допомогою права. Соціологи ж трактують державу як головний соціальний інститут, який забезпечує суспільний порядок і контроль, які необхідні для забезпечення суспільного розвитку.

Щодо економічного розуміння сутності держави, то візьмемо на себе сміливість ствердити, що визначення, яке могло б задовольнити економічну науку, буде найбільш об'ємним, оскільки воно не лише вмістить у себе щойно згадані сторони поняття, але й доповнить його. Та для того, щоб найближче підійти до адекватного сучасності розуміння сутності держави, необхідно проаналізувати та зрозуміти й унікальні особливості сучасного середовища функціонування держави, оскільки, як було зазначено на початку статті, динаміка економічної системи є важливим чинником, що визначає поведінку кожного із її елементів.

У продовження дискусії вважаємо за необхідне зауважити, що, на наш погляд, навряд чи є можливим виокремлення з усього набору функцій держави суто економічних через значну міру переплетення та взаємообумовлення тих завдань, які стоять перед державою, а також тих інструментів і методів, які нею застосовуються. Оскільки за своєю суспільною місією держава являє собою особливого гравця, який є носієм унікальних, притаманних лише йому завдань, функцій та можливостей, що впливають із загальної суспільної ролі держави та її призначення, та визначені суспільством і покладені на неї. Більш того, як зазначалося вище, спостерігаючи за тенденціями розвитку сучасної науки, за траєкторією її руху, можна впевнено стверджувати про чітку наявність схильності до міжгалузевої конвергенції, яка прослідковується у тяжінні до міждисциплінарних досліджень у різних галузях науки, і економіка у цьому відношенні не є винятком. Цей факт є поясненням особливого піднесення останніми роками інституціонального напрямку в економічній теорії, який власне серед іншого характеризується вже згаданою міждисциплінарністю та відкритістю щодо здобутків інших суспільних (і не лише) наук, особливо соціології, політології та правознавства. Саме тому й сучасне трактування не лише сутності держави, але й її функцій, для того, щоб бути повним, виходить за рамки прийнятого мейнстрімом ХХ століття розуміння.

Як було сказано раніше, до початку ХХ століття домінувала думка, що найкраща участь держави у економіці – це найменша її участь, і це доводилось багатьма економістами. Однак після I Світової війни відбувся ряд подій, які змінили таке розуміння. Першою з них була революція у Росії, у результаті якої було запроваджено експеримент із запереченням приватної власності та повним державним контролем економіки через централізоване управління усієї господарської діяльності. Другою

подією була Велика Депресія 1930-х років, яка спричинила таке економічне виснаження капіталістичних країн, що уряди змушені були вдатися до активної антициклічної політики для відновлення економічної діяльності країн. Третьою з таких подій вважають II Світову війну із подальшим руйнуванням європейського колоніалізму, що викликало розуміння особливої соціальної та перерозподільчої ролі держави у економіці. Загалом післявоєнне розуміння ролі держави у економіці подають у вигляді тристороннього консенсусу між такими складовими, як (1) необхідність перерозподілу доходів; (2) необхідність змішаної економіки із значними як приватним, так і державним секторами; (3) необхідність скоординованої та збалансованої макроекономічної державної політики [5, с. 22].

Загалом ХХ століття породило усвідомлення дилеми “ефективність – справедливість”. І значне посилення державної присутності у економіці стало наслідком пошуку шляхів її вирішення. В результаті відбувся помітний розвиток соціальної сфери й соціальних послуг, що належало до сфери державного втручання та регулювання, й суспільство у країнах з ринковою економікою отримало такі поняття, як “держава добробуту” (*welfare state*), “соціальне ринкове господарство”, які й сьогодні залишаються суспільно-економічними орієнтирами політики багатьох країн.

Кінець ХХ століття та початок ХХІ у свою чергу характеризуються потужними змінами, які викликали також необхідність у зміні загальних принципів державної присутності у суспільно-економічному житті. Цими змінами є, по-перше, глобалізація та, по-друге, бурхливий розвиток технологій у інформаційній та телекомунікаційній сферах. Ці чинники змусили по-новому оцінити місце держави з точки зору її ефективності.

Глобалізація є основною системною характеристикою сучасної епохи. Вона супроводжується формуванням єдиного ринкового простору, взаємопроникненням ринків, виникненням транснаціональних систем і форм господарювання, появою нових потужних гравців, які здатні задавати тон у відносинах, встановлювати свої правила та в цілому визначати конфігурацію системи економічних відносин. Усе це чинить відчутний вплив також і на спосіб життя та культурне середовище, в результаті чого з'являються та утверджуються універсальні цінності, які визначають принципи та норми поведінки; посилюється стандартизація споживання, універсалізація культури, гомогенізація світу. Ці особливості сучасного етапу глобалізації є джерелом значних ризиків, які породжуються і, водночас, підсилюються через взаємозалежність національних економік, через збільшення мобільності факторів виробництва та швидкості передачі інформації. До цих ризиків належать, передусім, нерівномірність та неефективність розподілу ресурсів, “втеча” капіталу із виробничої сфери до фінансової, посилення диференціації як серед споживачів, так і серед виробників. Та чи не найбільшу загрозу в умовах глобалізації становить той факт, що проблемні явища, які виникають на тій чи іншій ділянці світової економіки майже гарантовано переростають у світові економічні кризи.

Усе перелічене становить чи не найскладніший виклик саме для держави через комплексність проблеми, через необхідність бачити, мислити та діяти глобально, залучаючи величезні матеріальні, фінансові та інтелектуальні ресурси. Говорячи про державу, зазвичай мають на увазі політику в межах певної юрисдикції, однак глобальні події, міжнародні угоди, інтернаціоналізація економічних зв'язків чинять

значний вплив на можливості держави та на спектр інструментів, які вона може і повинна застосовувати. Так, люди сьогодні стали мобільнішими, освіченішими та краще поінформованими щодо зовнішніх умов, ніж раніше. Крім того, залученість до глобальної економічної системи, з одного боку, може посилювати регуляторні можливості держави через участь у багатосторонніх угодах, але, з іншого боку, послаблює здатність держави ефективно оподатковувати капітал та посилює вплив на монетарну та фіскальну державну політику з боку глобальних фінансових ринків. Однак глобалізація є викликом не лише для держави, але й для індивідів і фірм. І саме ефективна участь держави здатна допомогти останнім подолати чи уникнути ризиків, а також використати можливості, пов'язані із глобалізацією.

Ще однією ключовою характеристикою сьогодення є зміна технологічного способу виробництва у бік високих технологій та інновацій у сфері інформації та телекомунікацій. Поряд із глобалізацією, одним із головних трендів кінця ХХ – початку ХХІ століття є прискорення інформаційного розвитку та перехід до економіки знань, що обумовило зміни у традиційній ієрархії факторів виробництва, які стосуються зміщенням акцентів у бік лідерства висококваліфікованої праці, зростанням частки людського капіталу у загальному його обсязі. Відповідно змінюється не лише сама економіка, а й все суспільство. Знання у сучасному суспільстві перетворюються у головну продуктивну силу, відтісняючи на другий план традиційні фактори виробництва – капітал, працю та землю. Саме знання, накопичена та перероблена інформація стають головними ресурсами для інновацій, які, у свою чергу, стають головними джерелами національного багатства у нову епоху інформаційних продуктів та технологій.

У контексті даної тенденції в кінці ХХ століття з'являється поняття “національна інноваційна система” (НІС)¹, яка, по суті, являє собою інституціональний комплекс, у рамках якого стимулюється і забезпечується повний інноваційний цикл від концептуальної чи лабораторної розробки до її впровадження у виробництво, доведення до споживача і отримання конкретного соціально-економічного ефекту у вигляді появи нових технологій, збільшення обсягів виробництва, підвищення рівня і якості споживання тощо. Відповідно, обов'язковими структурними компонентами НІС є, по-перше, система освіти та науки з усіма її структурними ланками, такими як різні види освітніх та науково-дослідних інститутів, в результаті активності і взаємодії яких створюються та поширюються нові знання та технології; по-друге, виробнича структура, у якій здійснюється впровадження інноваційного продукту; по-третє, система державних інституцій, яка забезпечує підтримку інноваційному процесу засобами державної політики.

Кожна країна має свою власну особливу національну інноваційну систему, яка відрізняється від інших. Однак єднає їх усіх те, що ефективна НІС неможлива без активної участі держави, яка здійснює координуючу та підтримуючу політику, яка

¹ Термін “національна інноваційна система”, як прийнято вважати, було введено до наукового обігу Б.-А. Лундвалом і К. Фріменом в кінці 1980-х років. У вузькому розумінні, поняття НІС включає в себе компанії і систему їх взаємодій, а також взаємодію даних компаній з університетами і дослідницькими інститутами. У широкому розумінні, елементний склад НІС доповнюється, крім зазначеного, системою освіти, джерелами і каналами фінансування, а також заходами державного втручання, що включають в себе норми правового регулювання і соціальні гарантії [4, с. 3].

здатна сприяти її розвитку.

Беручи до уваги нерозвиненість багатьох національних ринків таких особливих благ, як інновації, держава, використовуючи відповідні інструменти структурної політики (субсидії, податкові пільги тощо), здатна забезпечити підтримку відповідних секторів економіки чи окремих інноваційних проектів. Крім того, протягом періоду, поки ринковий попит на продукти інформаційного сектора залишається недостатнім, він може доповнюватися попитом з боку держави. Більш того, саме держава здатна формувати інституційні рамки для стимулювання приватного виробничого сектора на засадах економічної свободи та конкурентності. Останніми роками важливість зовнішнього інституційного середовища надзвичайно зросла через значне збільшення мобільності капіталу, робочої сили, підприємництва як у національних, так і у міжнародних масштабах. І та економічна та соціальна віддача, яку потенційно можна отримати від інновацій на всіх рівнях – національному, регіональному, локальному – вимагає від національних урядів особливих зусиль щодо формування сприятливого середовища для залучення інвестицій у ті сфери, які стимулюють розвиток інноваційної діяльності, а саме у людський капітал, у науково-дослідну інфраструктуру та комунікації, тобто сфери, які визначають розмір, якість та сучасну динаміку внутрішнього ринку та, у свою чергу, є потужними чинниками приваблення наступних інвестицій.

Поряд із глобалізацією та – дозволимо собі неформальні терміни – “технологізацією”, “інформатизацією” та “інноватизацією” як національних економік, так і значної частини світового господарства особливо помітних ознак та особливої важливості набуває ще один процес, визрівання якого почалося у середині ХХ століття.

З точки зору соціальних контактів суспільство першої половини ХХ століття, коли й відбувалося основне становлення сучасного мейнстріму в економічній науці, не відрізнялося значною інтенсивністю та поширеністю цих контактів та зв'язків і тому центрами прийняття економічних рішень були такі одиниці, як індивід, фірма чи держава, їхня поведінка, відповідно, й становила головний інтерес для економічної теорії.

Проте поширення у ХХ столітті таких соціально-економічних прав, як право на створення профспілок, на ведення колективних переговорів з роботодавцями, становлення і розвиток держави загального добробуту призвели до початку абсолютно нового етапу у процесі формування і розвитку суспільної свідомості і, як наслідок, до вищого рівня суспільної інтеграції. Крім того, бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій другої половини ХХ століття призвів до зламу у свідомості багатьох учених і подарував науці такі поняття, як “соціальна мережа”, “мережеве суспільство”, “соціальний капітал”, “соціальна інженерія” тощо. Це знайшло своє відображення у численних знаменитих працях таких постатей, як Дж. Гелбрейт, М. Кастельс, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Р. Патнем тощо. У цих працях індивід досліджується у специфічному середовищі, особливість функціонування якого полягає у високій мірі взаємозалежності окремих індивідів один від одного, яка, у свою чергу, ґрунтується на довірі і, таким чином, сприяє утворенню соціальних груп чи мереж, які діють, керуючись специфічною формою інтересу – груповим чи суспільним – і утворюють ще один особливий сектор поруч із приватним та державним – *суспільний*

чи *громадський*, а також ще один особливий вид суб'єкта діяльності, зокрема й економічної, який у літературі останніх років досліджується під назвою "*громадянське суспільство*" і до якого нині все більше зростає науковий інтерес.

Відповідно, важливою рисою сьогодення також є відчутний перерозподіл влади як економічної, так і політичної. Якщо зміщення центрів влади від політичних акторів (держави, уряди) до економічних (великий бізнес, мультинаціональні корпорації) відбувалось загалом ще з початку і особливо з середини ХХ століття, то сьогодні ми стаємо свідками того, як значного політичного і економічного впливу набувають такі інститути громадянського суспільства, як різного роду добровільні неурядові та некомерційні організації громадян. "Багата та різноманітна мережа груп і організацій контролює як дії уряду, так і умови, у яких індивідуальні цінності – терпимість, співчуття, громадянськість – можуть бути виховані" [3, с. 48]. У своїй останній праці "Насилля і соціальні порядки" Д. Норт у співавторстві із Дж. Уоллісом та Б. Вайнгастом, досліджуючи логіку суспільного руху у напрямі соціально-економічної моделі, яку він називає "соціальним порядком відкритого доступу", і яка ґрунтується на засадах економічного розвитку і демократії, менше страждає від негативного зростання, характеризується верховенством права, захистом прав власності, справедливістю та рівністю, наполягає на тому, що неодмінною рисою такої моделі є "сильне і динамічне громадянське суспільство з великим числом організацій" [3, с. 54].

Як бачимо, держава у сучасному світі, для того, щоб зберегти свою ефективність як гравця, повинна змінити свою позицію у ієрархії відносин з іншими суб'єктами суспільно-економічних відносин. І держава сьогодні особливо у країнах із ринковою економікою починає усвідомлювати необхідність поступитися своїм статусом "головного" гравця, який визначає, встановлює правила і контролює їх виконання усіма іншими, на користь рівноправних партнерських відносин із бізнесом та громадянським суспільством, які, у свою чергу, набувають значення впливових та ефективних учасників господарського процесу. Тільки так і тоді держава не втратить своєї здатності впливати на динаміку економічного руху. Запорукою ефективних відносин держави з іншими суб'єктами є постійна комунікація всередині цього партнерського зв'язку, що виникає між державою, бізнесом та громадянським суспільством та дає усім його учасникам як розуміння дійсних поточних потреб суспільства, так і усвідомлення персональної відповідальності за результати як спільних, так і індивідуальних дій.

Висновок: Таким чином, економічний концепт сучасної держави можна, на наш погляд, подати як комбінацію трьох її іпостасей, що полягає у наступному. Маючи змогу залучати величезний обсяг матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів завдяки можливості діяти на міжнародному рівні та з метою посилення національної конкурентоспроможності держава виступає як (1) суб'єкт, що бачить, мислить та діє глобально; (2) ланка національної інноваційної системи, що діє у тісному взаємозв'язку та неперервній комунікації із наукою та бізнесом; (3) партнер у відносинах із громадянським суспільством, котрий створює і підтримує інституціональні умови ефективного функціонування останнього через забезпечення свободи у широкому розумінні цього слова, тобто свободу особисту, свободу політичну, свободу інтелектуальну та свободу підприємництва.

Використані джерела:

1. Аткинсон Э. Б., Стиглиц Дж. Э. Лекции по экономической теории государственного сектора / Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц ; пер. с англ. под ред. Л. Л. Любимова. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 832 с.
2. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
3. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества [Текст] / пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. – М. : Изд. Института Гайдара, 2011. – 480 с.
4. Он придумал национальную инновационную систему // Периодический бюллетень Института общественного проектирования “Инновационные тренды”, вып. 10, 2011.
5. The state in a changing world / World bank, Oxford University Press, 1997. – 265 p.

Сапрыкина Н. В. Экономический концепт современного государства.

В статье исследуется экономическая сущность государства в современных условиях через выяснение изменений в ее заданиях и функциях в контексте фундаментальных перемен, произошедших в системе общественно-экономических отношений.

Ключевые слова: государство, глобализация, инновации, национальная инновационная система, гражданское общество.

Saprykina N. V. Economic concept of the modern state.

The task of the article is to show critical changes in the main principles of behavior of the state as the economic actor and to find out to what extent behavior of the state depends on the development path of the national economy. The article also seeks if the state is capable to determine its path and to correct it if necessary.

Keywords: state, globalization, innovations, national innovation system, civil society.

УДК 37.014:321.01:341.232.7 (477)

*Постол К. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

НЕПРИБУТКОВІ ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНЕННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

В статті аналізується інституційний склад громадянського суспільства в Україні – неприбуткові громадські об'єднання (інституції), їх особливі функції та правові характеристики як суб'єктів здійснення правовідносин.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститут громадянського суспільства, неприбуткові громадські об'єднання, взаємодія держави і громадянського суспільства.

Аналіз нормативно-правової бази України за останнє десятиліття, дозволяє дійти висновку, що процес її становлення як демократичної, правової, соціальної держави дійшов етапу утвердження курсу на системний та дієвий діалог між структурами державного та громадського сектору з метою реалізації демократичних перетворень та використання потенціалу громадськості задля подолання соціальних та економічних проблем. Вважаючи на це, акцент уваги сучасних наукових розробок повинен, на нашу думку, бути більш спрямованим не на обґрунтуванні важливості взаємодії держави та